

HOLLÓS ATTILA

Adalékok *-inc* végű népneveink történetéhez

A népnevek történetének kutatását erősen megnehezíti, hogy szótarozottság hiányában hosszú időn át csak útleírásokban, néprajzi feljegyzésekben stb. maradtak fenn.

A magyarba *-inc* végződésrel került etnonimák biztosan az orosz *-инец* (Npl *-инцы*) végű főnevek átvételci. Az oroszok ugyanis gyakran alkottak *-инец* (< *-in-* + *-ьсь*) képzővel népneveket (vö. Hajdú 88). Ezeket az etnonimákat a német nyelv vagy úgy vette át, hogy a Npl *-инцы* végződésének az *-ы* flexióját saját többesszámvégződésével helyettesítette (például, *абинцы* > ném. *Abinzen*, *камасинцы* > ném. *Kamassinzen*, *качинцы* > ném. *Katschinzen*, *кураминцы* > ném. *Kuraminzen*), vagy az így kapott tőhöz *-er* képzőt tett (például, *барабинцы* > ném. *Barabin(t)zer*). Az orosz nyelven belül előfordul az *-ец* képző elhagyása (például, *абазинцы* > *абазины*, *лезгинцы* > *лезгины*). Ez a folyamat tükröződhet a ném. *Abasiner*, *Barabiner*, *Ukiner* szóalakokban is, bár ezeket a német utazók a helyiektől hallott *Abasa*, *Baraba*, *Uka* szavak alapján talán orosz előzmény nélkül is megalkothatták.

Az *-inc* végződésű népnevek a magyarban hasonló elv szerint alakultak ki, mint a németben. Azt viszont, hogy közvetlen átvételck-e, vagy német közvetítéssel kerültek a magyarba, csak tüzetes szótörténeti vizsgálat dönthetné el. Jelenleg biztosan csak akkor mondhatunk, ha a magyar alak olyan helyesírási jeggyel rendelkezik, amely csak a németből származhat. Az *осетинцы* és az *укинцы* esetében pedig adósak maradtunk az orosz forrásadattal, de ezen orosz szavak meglétét a magyar alakok akkor is kétségtelenné teszik, ha az adott szóalakat egyelőre sem az oroszból, sem a németből nem sikerült kimutatnunk. Az eddig gyűjtött anyag alábbi közlése éppen ezért remélhetőleg így is érdeklődésre számíthat.

abaszinc 1895: Kaukázusi népek [...] I. A nyugati csoport [...] 1. az abkházok és *abaszincek* törzse (42,205 lak.), melyek a XVII. sz.-ban telepedtek le a Kubán mellékfolyóinak partjaira (Pall 10: 281); – 1914: nyugati csoport, a Kaukázus Ny.-i lejtőjén, a Kuban és Detruna folyók mentén a Tasnan félsziget síkságáig terjedő terület népei, így az abkházok, *abaszincok* stb. (RévL 11: 368). – Vö.: *Abazok* pl 1823 HM I: 137; *abaza* 1895 VU 42: 453; *abaszinok* 1936 ÚILex 1: 5. .

= abaza.

< or. *абазинцы* Npl 1793 'Abasiner' СЛXVIII 1: 8.

abinc 1893 Pall 1: 27; RévL 1: 29; – 1893: *Abinzok*, tatár nép a tomszki kerületben, azelőtt a felső Tom mellett, most jobban délre, főleg Koliván ércdus hegyci között, a Kondama s Mraze folyók partjain; vadászattal, halászattal, s vasiparral fog-

lalkoznak (PallL 1: 27); – 1897: hires vadászok és halászok az *abincek* v. *abieiba* törzs tagjai a Tom felső folyásánál (PallL 15: 961).

= abai tatár (a sórokhoz tartozó szibériai tatár néptörzs).

< or. *абинцы* Npl ‘Abinzen’ 1890 BE 1: 35; az *Aba* folyónévből.

A magyarban német közvetítéssel.

akinc 1893 PallL 1: 245; *akinc* RévL 1: 128; *akincok* 1912 RévL 5: 24.

= csecsen.

< or. *акинцы* Npl ВЭСК 162; vö.: *акины* Npl 1863 Толль 1: 50.

asetinc l. *oszetinc*.

barabinc 1893: *Bárábinc*, az Irtis és Ob folyók közt levő Baraba-pusztaság (Szibéria) török törzsének neve (PallL 2: 621); – 1911: *barabinc* RévL 2: 583.

= baraba (tatár néptörzs).

Vö. ném. *Barabintzer*, *Barabintzisch* (1730 SUA 8: 440, 396).

< or. *барáбинцы* Npl 1872 ‘Barabiner, Baraba-Tataren’ RadlPr 1/4: XII,

ФЭС 1: 123.

kacsinc 1885: A *kacsinczek*, kikbe annyi szomszéd szamojed törzs beleolvadt, [...] Azelőtt mint nomádok a Kacsá partjain, Krasznojarszk vidékén bolyongtak (VTF 117); *kacsinczok* (VTF 315); – 1893: Dél-Amerikában a pampák lakóinál és araukánoknál ugyancsak tilalmas az A[nyós]-sal beszélni, a szemébe nézni v. a nevét ki-ejteni. Az ázsiai osztyákok és *kacsincsek* [!] is hasonló szokásoknak hódolnak (PallL 1: 736 = RévL 1: 722); – 1895: *Kacsincok*, török-tatár törzs az alsó Abakan mellett, Jenisszejszk kelet-szibériai kormányzóság Minusz-szinszk nevű kerületében. A *K.* csak a XVII. században vándoroltak a középső Jenisszeitől, Krasznojarszktól dél felé az Abakan mellé (PallL 10: 2); – 1914: *Kacsincok* (kaskalar, kaslar), a birjusszi, illetőleg abakani tatárok egyik töredéke (RévL 11: 104). – Vö.: *kacsin* 1937 ZsFuR 18.

= hakasz (török-tatár néptörzs).

< or. *качинцы* Npl ‘Kátschinzen’ 1868 RadlPr 4/2: II; a *Кача*, a Jenyiszej mellékfolyója nevéből (ФЭС 2: 214).

kamaszinc 1885: Az Abalakov nemzetsége vagy az erdei *kamaszinczek* szamojed eredetűek (VTF 120); *kamaszinczok* (VTF 751); – 1895: *kamasszincok* pl PallL 9: 905 (*Jenisszejszk* a.); *Kamasszincok*, délszibériai szamojed nép, mely a Jenisszeihez tartozó Kan és Mana kis folyók melletti pusztán él (PallL 10: 80); *kamasszincok* 1914 RévL 11: 177; 1925: Sz[amojed] még [...] a jis-kisi, sor, kojbal, karagaz, *kamaszinei* [!], mator stb. a Szajan hegységben és Jenisszei mentén szétszórt törzsek (RévL 17: 340). – Der.: *kamassini* mn 1893 NyK 23: 25, *kamaszini* 1897 PallL 15: 398;. – Vö.: *kamaszii* 1893 PallL 2: 392; *kamasz szamojed* 1967 TESz 1: 76; *kamasz* 1976 KakukBev 124.

= kamasz (dél-szibériai szamojed nép).

Vö. ném. *Kamatzincische* Tatern (1730 SUA 8: 384); a további változatokat l. Hajdú 87.

< or. *камассинцы* Npl 1864 Толль 2: 356, *камасинцы* 'Kamassinzen' 1868 RadlPr 4/2: I, *камасинцы* БСЭ² 19: 477 < *szam. kamāža* (a *Kan* és a *Mana* folyók nevéből, ФЭС 2: 172; bár a *-māža* és a *Mana* folyónév kapcsolata nem teljesen biztos, vö. Hajdú 88, 2. lj.).

Az *-ssz-szel* írt alakok német közvetítéssel kerültek a magyarba.

kumandinc 1885: *Kumandinczek* vagy kumandi-kisi, [...] || Két részre oszlanak: felső *kumandinczekre* a Szo és Kuban nemzetséggel, és alsó *kumandinczek* a Tatar, Joti, Csabas és Ton nemzetséggel (VTF 112–113); egy máglya tűzének erős világánál ültek *kumandinczok* vén asszonyai vörös szarafanokba öltözve, szájukban a pipa, mozdulatlanul, mint a szobrok (VTF 154). – Vö.: *kumandin* 1893: A *kumandinok* és a teleutok falvakban élnek, földműveléssel és méhtenyésztéssel foglalkoznak (PallL 1: 500); 1911: Az őslakók mongol és töröknyelvű népek, ú.m. altájok vagy hegyi kalmükök, teleutok, *kumandinok*, sorok (RévL 1: 493).

= kumandi (észak-altáji török népcsoport).

< or. *кумандинцы* Npl БСЭ² 24: 45 'Kumandin' < tör. *kumandy* 'ua.' (ФЭС 2: 414).

kuraminc 1895: Kurama (*Kuramincek*), közép-ázsiai nép, mely csak valami 100 évvel ezelőtt alakult, többnyire a nomád kirgizek három csoportjából, amennyiben ezek az ubcekkal keveredtek össze. Különösen Orosz-Turkesztánban a Csircsik és Angren völgyében telpedtek le s földművelést űznek (PallL 11: 113); 1915: Kurama (*kuramincek*), közép-ázsiai turk nép, fajilag szárt-kirgiz keverék, mintegy 50,000 főnyi tömegben (RévL 12: 358).

= kurama (özbég népcsoport).

< or. *кураминцы* Npl 'Kuraminzen' РадлПр 730, vö. *курамá* БСЭ² 24: 45.

oszetinc 1893: *Asetinc* v. *Oszetinc*, egy kaukázusi törzsnek oroszoktól használt neve, amely törzset a régi alánok maradékának vélik (PallL 2: 215).

= oszét.

< or. *осетинцы* Npl; vö. *осетиньы* 1864 Толль 2: 1107; *осетин* 'Ossete' < grúz *os*, *oseti* (ФЭС 3: 158).

távlinc 1927: többféle cserkesz is van nálunk. Először is vannak *távlincek*, a hegyekben laknak és kenyér helyett követ esznek (LTKoz 229). – Der.: 1912: *tavlini* mese (LTHM 221).

= tavlin (dagesztáni hegylakó) (vö. LTRcg 14).

< or. *тавлінцы* Npl 1901 БЕ 63: 458, УИИ 4: 634.

tekinc 1882: A *tekinczek* földjének elfoglalásával Oroszország ismét egy óriási léppéssel jutott közelebb Kelet-India határához [...] a *tekinczek* magok nem foglalkoznak földműveléssel s azt tisztán néhány persa rabszolgára bízzák (VU 29: 282); 1897: Teke-turkmének, másképp tekke-turkmánok, oroszul *tekinci*, török-tatár nomádok, lakják a Persia, Afghanistan, Boknara s Khiva közti sivatagot; területük déli határa az Atrek folyóig terjed. Fő törzscik az *achaltekincek* a Kuran-dagh észak-ke-

leti lejtőjén és a mervi *tekincek* (PallL 16: 14); Teke-turkmének [...] Az oroszok *tekinceknek* nevezik őket (RévL 18: 54).

= teke <türkmén törzs>.

< or. *текинцы* Npl 1901 BE 64: 771, Уш 4: 667.

tubinc 1897: *Tubincek* (PallL 16: 411); 1925: *Tubincek* Szibíria őslakói egykor a Jenisszei és Kan folyamok közt. A kínai krónikák már a IX. sz.-ban említik őket Tuba néven (RévL 18: 511).

= tuba (altáji török népcsoport).

< or. *тубинцы* Npl 'Tubinzen', a *Tuba*, a Jenyiszej mellékfolyója nevéből (BE 67: 29). Vö.: *Тубинцы* – тюркоязычная племенная группа, которую в русских источниках XVII–XVIII вв. часто именовали также киргизами-тубинцами (РадЛИС 598).

ukinc 1915: pallancok és *ukincok* orosz alattvalók a petropavlovi kormányzóságban (RévL 12: 41, *korjások* a.).

= déli korjások.

< or. *укинцы* Npl 'Ukiner', a kamcsatkai *Ука* helynévből.

IRODALOM

Hajdú – Péter Hajdú, *Die Benennungen des Samojeden*. Helsinki, 1950 (Suomalais-ugri-lainen seuran aikakauskirja. [Journal de la Société Finno-Ougrienne] 54. Helsinki, 1948–50).

HM – *Hasznos Mulatságok*. A' Hazai és Külföldi Tudósításokhoz Toldalékul írta 's kiadta Kultsár István. Pesten 1817–1842.

KakukBev – Kakuk Zsuzsa, *Mai török nyelvek I. Bevezetés*. Bp., 1976 [egyetemi jegyzet].

LTHM – Tolsztoj Leó, *Hadasi-Murát* (5–260). *Az ördög* (262–362). F.: Barta Irén. Bp., 1912 (Athenaeum Kvt. 10).

LTKoz – Tolsztoj, *A kozákok*. F.: Bonkáló Sándor. Bp., 1927.

LTReg – Lev Tolsztoj, *Regények és elbeszélések* 1–2. Bp., 1956.

NyK – *Nyelvtudományi Közlemények*. Pest, [később] Bp., 1 (1862)–.

PallL – *A Pallas nagy lexikona. Az összes ismeretek enciklopédiája*. Bp., 1–5 (*A-Elektromos gép*) 1893, 6–8 (*Elektromos hal-Hegyvám*) 1894, 9–11 (*Hehezet-Magyar*) 1895, 12–13 (*Magyar-Pillér*) 1896, 14–16 (*Pillera-Zsuzsok*) 1897, 17 (*A-J*)–18 (*K-Z*) 1900.

RadlPr – W. Radloff, *Proben der Volksliteratur der türkischen Stämme Süd-Sibiriens* 1–10. St. Petersburg, 1866–1904 [a számok jelentése: Abteilung/Teil: Seite].

RévL – *Révai nagy lexikona. Az ismeretek enciklopédiája*. Bp., 1–3 (*A-Brutto*) 1911, 4–6 (*Brutus-Etele*) 1912, 7–9 (*Etelka-Herold*) 1913, 10–11 (*Hérolde-Kontúr*) 1914, 12–13 (*Kontúr-Mons*) 1915, 14 (*Mons-Ottó*) 1916, 15 (*Ottó-Racine*) 1917, 17–18 (*Sodoma-Vár*) 1925, 19 (*Vár-Zsüri*; Kieg.: *Aachen-Beóthy*) 1926, 20 (*Bér-Zsolt*) 1927, 21 (Kieg.: *A-Z*) 1935.

SUA 8 – Das Nord- und Ostliche Theil von Europa und Asia, In so weit solches Das gantz Rußische Reich mit Siberien und der grossen Tatarey in sich begreiffet, In einer Historisch-Geographischen Beschreibung der alten und neuern Zeiten, und vielen andern unbekanntten Nachrichten vorgestellt [...] Stockholm, 1730 (Studia Uralo-Altaica 8. Red.: P. Hajdú, T. Mikola et A. Róna-Tas. Szeged, 1975).

- TESz – *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára*. Főszerk.: Benkő Loránd. Bp., 1 (A–Gy) 1967, 2 (H–Ó) 1970, 3 (Ő–Zs) 1976, 4 (*Mutató*) 1984.
- ÚjLex – *Új Idők lexikona*. Bp., 1 (1936) – 21 (1942).
- VTF – Vámbéry Ármin, *A török faj ethnologiai és ethnographiai tekintetben*. Bp., 1885.
- VU – *Vasárnapi Ujság* 1 (Pest, 1854) – 68 (Bp., 1921).
- ZsFuR – Zsirai Miklós, *Finnugor rokonságunk*. Bp., 1937.
- БЕ – *Энциклопедический словарь* под ред. И.Е. Андреевского. Издатель: Ф.А. Брокгаузь (Лейпциг), И.А. Ефронъ (СПб.), 1 [1^А] (1890) – 82 [46^В] (1904) + дополнение 1 (1905) – 4 (1907) félkötet [lapszámozás kötetenként; a borító gerincén a félkötetek sorszáma].
- БСЭ² – *Большая Советская Энциклопедия*. Изд. 2-е. М., 1 (1949) – 51 (1958).
- ВЭСК – Волкова, Н.Г., *Этнонимы и племенные названия Северного Кавказа*. М., 1973.
- РадИС – Радлов, В.В., *Из Сибири. Страницы дневника*. М., 1989.
- СлXVIII – *Словарь русского языка XVIII века*. Ленинград, 1 (1984)–.
- Толль – *Настольный словарь для справок по всем отраслям знаний* под ред. Ф. Толля [т. 3:] и В.Р. Зотова. СПб., 1 (*А-Дви*) 1863, 2 (*Дви-Офрисъ*), 3 (*II-V*) 1864.
- Уш – *Толковый словарь русского языка* под ред. Д.Н. Ушакова. М., 1 (*А-К*) 1934, 2 (*Л-О*) 1938, 3 (*П-Р*) 1939, 4 (*С-Я*) 1940; ²1947–1948.
- ФЭС – Фасмер, М., *Этимологический словарь русского языка*. М., 1 (*А-Д*) 1964, 2 (*Е-Муж*) 1967, 3 (*Муха-Сят*) 1971, 4 (*Т-ящур*) 1973.